

„Hol az a táj szab az életnek teret,
Mit az Isten csak jókedvében teremt”

Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből
2003 – 2009

A KÖTETET SZERKESZTETTE:
Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna

MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete
Vácrátót

2010

A Székelykapu

„Cifra kapu, írott kapu, mintázott kapu, galambbúgos nagykapu, Napkapu”

BIRÓ MARIANNA

Miért állítanak cifrakaput a Székelyföldön?

„Az új ház mellé ilyen kapu illik, ha már székelyek vagyunk.” – mondják ma az emberek. A funkciója és szépsége mellett, faragott jelképrendszere alapján egyértelműen szakrális tartalmat is hordozó kapu eredeti rendeltetése azonban már szinte feledésbe merült. Az idősebb emberek és a kapufaragó mesterek még tudják néhány faragvány jelentését és érzik, hogy az egész egy összefüggő rendszert alkot, melyet Isten rendelt így: „Az első kapumon senki sem segített, csak a Fennvaló Úristen.” (Kovács András kapufaragó mester, Máréfalva, in Kovács 2000).

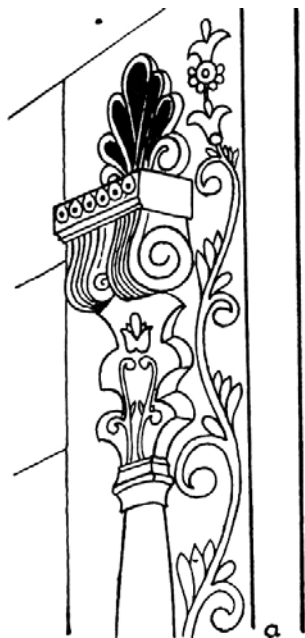
A székelykapu szerepe nem a védelem (vö. a szintén erdélyi szász kapukkal, melyek áthatolhatatlannak, átláthatatlanok, nincs jelentéssel bíró faragás, és felirat sem rajtuk). A kapun belül van az udvar, amit a székely ember „életnek”, régebben „életszernek” nevezett (Kovács 2000). Ez a kapu a belső és a külső világ határa, bejáró az „életbe”, mely ilyen értelemben a benn élők hitével függ össze. Nincs olyan székelykapu, melyen Isten neve ne szerepelne (pl: „Isten hozott”, „Isten veled”, „Isten segedel-méből építtette”) és nincs olyan, amelyre a hit, a szeretet vagy a haza szó ne lenne felfaragva (lásd a kapufeliratok).

Eredete nagyon ősi, még azokból az időkből való, mikor a szerbe épült házakat és az udvart is kelet felé tájolták (keletelték). A felkelő Napot a keletre néző kapun át köszöntötték (Molnár V. J. 2002). A legrégebbiről megmaradt írásos emlék egy 1636-os Inventáriumban szerepel: „a három temérdek oszlopon álló, kötött galambbúgos kapu”, melyet ugyanitt „kapubálványnak” is neveznek (Kovács 2000).

A Máréfalván ma álló legrégebb kapu 1858-ból való. Hasonló szakrális kapuk a tőlünk keletre élő népeknél is találhatóak (Perzsiában, Kínában, Belső-Ázsában). Díszítőrendszerük az ottani hitvilágnak megfelelő, néhány elemében azonban a miénkhez nagyon hasonló (Katona 1999).

Egészen a 20. századig megmaradt tapasztalás, hogy a „kapun végzett bizonyos műveletek” nemcsak hogy védtek a rontástól, hanem akár fel is oldották azt (pl. fokhagymakenés a boszorkányok és a rontás ellen, ganéjos tejjel való megöntés a tejadadás ellen stb.) (Kovács 2000).

Kapufeliratok:

*Vándor, ha eltévedsz az élet útján, bizalommal térj be
e kapu alatt, ha jó a szándékod, itt szeretet fogad.*

*Őseidnek szent hitéhez, nemzetednek gyökeréhez
– testvér – ne légy hűtlen soha.*

Házad lehet bárhol, de hazád csak itt.

*Térj be hozzánk vándor, ha erre visz utad,
Ha jó a szándékod, itt szeretet fogad.*

Isten hozott, ha mész, Isten legyen veled.

A kapu szimbólumrendszere

A kapu hármas osztása: Alsó világ, felső világ, közötté a földi lét

Kapu alja, az ún. „földje” - Az alsó világ a küszöb, és a lábazaton lévő életfák legalsó, lefelé hajló ágai (melyek a múltra és az eltávozott ősökre utalnak). Születésünkkor megkapjuk az isteni fényt, átlépünk a küszöbön (Katona 1999).

A kapu teteje, az ún. „galambbúg” - Ebben soha sem tartottak galambokat, értelme mégis van, a fönti világot jelképezi: „Galambbúg: ez a léleknek helye ott fönn” (Molnár V. József 2002). Életünk végén a lelkünk átlépi a fönti világ kapuját.

A kettő között az ember élete valósul. A kapufélfákon honfoglalás kori palmattás, indás motívum van. A növekedést, az élet folytonos megújulását és évenkénti ismétlődéseit idézi meg (Katona 1999). A növényi indákról virágok és hármasan összetett ún. Boldogasszony levelek hajtanak ki. A kettős száruk páros életkigyók. A páros indák (férfi és nő) közeledésükkel-távolodásukkal szív alakú térségeket teremtenek, a szeretet a két élet összekapcsolója, testi és lelki szinten is a legfontosabb teremtő erő. A kapufaragó mester szerint ez nagyon fontos része a kapunak, itt a mintának „...centiről centire egyformának kell lennie.”

Az életkigyók között a nagyon régi kapuknál palmattás, perzsa, görög stílusú oszlopok is találhatóak. A zábé közepén egy féldomború oszlopot szoktak faragni. Az oszlop csigás oszlopfővel végződik, e fölött van a pálmalevél. Az oszlop mellé kétoldalt indázatot is faragnak (Kovács 2000).

A gyalogbejáró fölötti „kaputükrör”

„A Tükörben lévő életfa a Nap adta üzenet, a teremtett világ ősi rendszere, őskép.” (Molnár V. József 2002). Égigérő fa, életfa, világfa, tetejetlen fa, aminek ágai között a Nap, a Hold, a csillagok és madarak láthatók (Kovács 2000). A virágszerű csillagokat a székelemek csillagvirágnak nevezik. Az életfa ágai csillagvirágokat hajtanak. Népünk szerint minden gyermekkel Napocska, Csillagocska születik a világra. Az életfa tetején lévő csillag az élet beteljesülését, a leszülető Istent, Jézust idézi meg.

A kaputükröt magába foglaló kapu alakú zöldág Szűz Mária védő köpönyege, az örök anyaság jelképe (a kicsi gyerekek rajzain a királylány földig érő fényes haja ugyanazt a védő fényburkot jelenti).

A szekérbejáró fölötti kapuőr-ző állatok

A kapu az átmenetet jelképezi nemcsak a belső és a külső világ, hanem az ismert és az ismeretlen, a sötétség és a világosság, az egyes életidőszakok vagy az élet és a mennyország között is. Az ókori Közel-Kelettől a Távol-Keletig páros kígyók vigyázzák a kapubejáratot (Katona 1999). A mesék királynőit sárkányok őrzik, nehéz próbára teszik a királyfit, felnőtté avatják. (kígyók, hétféjú sárkányok, mitikus és mesebeli kapuk, átjárók, beavatási kapuk).

Egyes székykapukon a szekérbejáró fölött még láthatók a

kapuőr-ző sárkánykígyók, melyek napjainkra többnyire növényi indákká változtak át. Hasonló, még nem növény alakú, rendes sárkányok vannak egyes kínai kapukon is, ugyanebben a helyzetben a bejárat fölött (Molnár V. J. 2002). A Jelképtár szerint a csíki kapuknak a fedelén található meg a kapuőr-ző sárkánykígyók csőkevényei (Hoppál és mtsai. 1989). Az alföldi (pl. Sárrét környéki) kis-kapuk tetején is sok helyt deszkából kivágott állatok láthatók, köztük leggyakoribb a kígyó, illetve sárkány (Katona 1999).

Naprózsa, körkereszt, csillag

A legrégebbi kapuknál a kapubejáró fölött, a jobb oldalon a Nap jelét láthatjuk (négyes, nyolcas osztású kör), a bal oldalon pedig a Hold jelét (hatos osztású kör) (Molnár V. J. 1996). A mai kapuknál sokszor már mindkét oldalon a Napjel látható, leggyakrabban „forgó, kerék alakú rózsa, naprózsa, napkerék”. „*Ez a karika a Napot hordozza...*” mondják a székyek. A Nap az örök körforgás, az életet adó fényesség. A világ egyszerű, négyes alaposztását a körbe írt kereszt jelenti: a tér égtájak szerinti négyes osztása a Nap által az időben is megvalósul: egy napon belül a felKELő, DELeleő és leNYUGvó nap kijelöli a KELet – DÉL – NYUGat irányát, és hiánya a teljes sötétséget, az ÉJ SZAKát az ÉSZAKot (éjszakot). Ez a körforgás történik egy év alatt is meg, a kiKELet, a nyár, az ősz és a tél ugyanezt idézik (de ugyanígy az ember életének hasonló szakaszai is „*lefele megy már az én napom*” – szokta mondogatni a gyimesi Gyurka bácsi, mikor kérdezzük, hogy van...). A fény csak a legnagyobb éjszakai, téli sötétségben, karácsonykor (KARA törökül fekete) születhet meg (KERECsen szintén törökül fényhozó).

A körbe írt kereszt ősi napjel a világ minden ősi kultúrájában. Középe az a pont, ahol Isten belép az életünkbe (Molnár V. J. 2002), ez egyben a minket körülölelő világ térbeli középe, és a saját belső világunk középpontja is.

A Napköszöntés

A régi ember Isten szent rendelését látta a Napban. A Nap alkalmas arra, hogy megidézze a közénk született, az érettünk emberré lett Jézust (Molnár V. József 2002).

Mit látol a fényes Napon?

Amott jön a fényes Jézus.

Felkelés után először a Napot köszöntötte, többek között ez tette rendezetté napját, életét. Alkalmát adta minden reggel, hogy beengedje Istent életébe. A Nap minden reggel a benne lévő Jézusit tette cselekvővé, hiszen lelkünk, valahányunk lelke Istentől való, ebből következően Jézusit (Molnár V. József 2002). Napköszöntő imájával nem az égitestet, hanem Jézust köszöntötte:

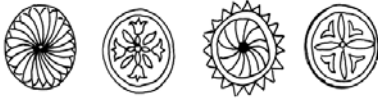
Köszöntelek Téged Istennek szent Igéje,

Isten szent rendelése, Isten szent eredménye,

Fényes Nap.

*Ki a világot megfényesítetted,
Adj szerencsés máj napot,
Értelemes eszet, okosságot
És minden jóra való menendőséget,
Drága fényes Napom.*

Milyen faragások találhatóak a kapun, és mit jelentenek ezek?

„Ez a karika a Napot hordozza...”

„Forgó, kerék alakú rózsza, naprózsza, napkerék”,

„Forogvirág, margaréta, rózsza”

A Hold jelei

„Csillagvirág, csillag”

„Tulipán”

„Valamiféle virág”

„Cserelapi, bimbó, kacs”

„Boldogasszony levél”

„Galambok, madarak”

„Palmetta”

Az ábrák forrása Csergő 1999.

Felhasznált irodalom

Csergő Bálint (1999): *Az Udvarhely vidéki székelykapu*. – Pro-Print kiadó, Csíkszereda.

Hoppál M., Jankovics M., Nagy A. és Szemadám Gy. (1989): *Jelképtár*. – Helikon Kiadó, Budapest.

Katona Irén (1999): *A bárániai kapu jelrendszerének üzenete*. – Kézirat.

Kovács Piroska (2000): *Székelykapuk Máréfalván*. – Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Molnár V. József (1996): *Világ-virág*. – Örökség Alapítvány, Budapest.

Molnár V. József (2002): *A 4x4-es jelrendszer. A székelykapuk, mint Napkapuk*. – Előadás a Debreceni Egyetemen, DVD.